

«FORS TILIDAN O‘ZLASHGAN SO‘ZLAR»

Sirdaryo viloyati Boyovut tumani

50- umumiy o‘rta ta’lim maktab ona tili va adabiyot fani o‘qituvchisi

Djurayeva Surayyo Ravshanovna

Annotatsiya: O‘zbek tiliga Fors tilidan o‘zlashgan so‘zlar yuzasidan fikr va mulohazalar bayon qilingan.

Kalit so‘zlari: fe’l zamonlari, fonetika, morfema, qo‘shma otlar, yasama so‘zlar.

Hozirgi rivojlanib borayotgan davrda xususan O‘zbekistonga ko‘plab innovatsion texnologiyalarga e’tibor kuchaymoqda shu jumladan to‘xtovsiz taraqqiy etib, boyib borayotgan o‘zbek tilimizda buning yorqin isbotini ko‘rishimiz mumkin. Tilimizning so‘z boyligining oshib borishiga o‘z va o‘zlashgan qatlam so‘zlarining hissasi katta, albatta. O‘zbek tilining o‘z qatlam so‘zlariga to‘xtaladigan bo‘lsak, ko‘plab so‘zlarning asosi arab va fors tillaridan kirib kelgan, biroq hozirda ularning ko‘p miqdori yaxlidlanib qolgan. Hozirgi fors tili Eronning davlat va adabiy tilidir. Fors adabiy tilining tayanch dialekti – Tehron dialektidir. Fors tili o‘zaro qarindosh bo‘lgan boshqa tillar bilan birgalikda hind – yevropa tillariga mansub bo‘lgan eroniy tillar guruhiga kiradi. Eron tillari ba’zi bir fonetik va Grammatik xususiyatlariga ko‘ra g‘arbiy va sharqiy guruh eroniy tillariga bo‘linadi.

1. G‘arbiy guruh eroniy tillariga fors, tojik, beluch, kurd, va Kaspiy bo‘yi tillari (gilon, mozandaron, semnon, tolish, tot) va boshqa tillar kiradi.

2. Sharqiy guruh eroniy tillariga afg‘on (pushtu), osetin, yag‘nob, va pomir tillari (shug‘non, voxon, zeboki, munjon) va boshqa tillar kiradi. Hozirgi fors tili o‘z yozuviga ega bo‘gan eng qadimiy tillardan biridir. Qadimiy fors tili eramizdan avvalgi VI asrda Ahamoniylar sulolasining rasmiy tili hisoblanib kelingan. IX asrdan XV asrgacha bo‘lgan davrda O‘rta Osiyo va Eron xalqlarining tarixida ilm va madaniyat, adabiyot va she’riyat yuksak darajaga ko‘tarilgan davr bo‘ldi. Bu davrda ijtimoiy fanlar, tabiiy fanlar

kabi sohalarda olib borilgan katta ilmiy tadqiqotlar asosida o‘lmas asarlar yaratildi. Bu asarlarni yaratgan Muhammad Xorazmiy, Abu Ali ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy, Abu Nasr Farobiy kabi olimlarning nomlari jahonga mashhurdir. Demak, o‘sha davrda fors tili O‘rta Osiyo xususan yurtimizda iste‘molda bo‘lgan. Hozirgi fors tilida ishlatiladigan ko‘plab so‘zlar o‘zlashgan holda saqlanib qolgan hali ham iste‘molga yaroqliligini yo‘qatmagan. So‘zlarning ayrimlari o‘z xususiyatini yo‘qatgan holda tilimizda so‘z yasovchi element sifatida saqlanib qolgan holatlarni kuzatishimiz mumkin. Hozirgi o‘zbek tilida shaxs otini yasovchi qo‘shimchalarga ko‘p duch kelamiz. Ularning kelib chiqishi haqida esa ma’lumotga ega emasmiz. Xususan, fors tilidan o‘zlashgan ko‘plab so‘zlar asosan shaxs oti yasovchi qo‘shimchalar sirasiga kiradi.

Fors s+forsm

O‘zbs+forsm

formulasi orqali ko‘rishimiz mumkin. Ularni quyidagi hollarda ko‘rish mumkin.

Oshpaz, somsapaz, mantipaz so‘zlari hozirgi o‘zbek tilida **-paz**, qo‘shimchasi orqali yasama shaxs oti yasalgan. Fors tilida esa –paz, so‘zi **po‘rsidan** fe’llining hozirgi zamon fe’l negizida pazga o‘zgaradi. Ma’nosi- pishirmoq, pishmoq. Hozirgi o‘zbek tilida esa bu shaxs oti yasovchi so‘z yasovchi qo‘shimcha sifatida olinadi Soatsoz, kemasoz, so‘zi hozirgi o‘zbek tilida -soz, qo‘shimchasi orqali shaxs oti yasalgan. Fors tilida esa soz so‘zi so‘xtan fe’llining hozirgi zamon fe’l negizida sozga o‘zgaradi. Ma’nosi - yasamoq, tuzatmoq...

Gazetxon, kitobxon so‘zilaridagi -xon qo‘shimchasi ham Fors tilidagi -xondan fe’llining hozirgi zamon fe’l negizida xonga o‘zgarishidan hosil bo‘lgan....

Dorboz, qimorboz, morboz so‘zlaridagi boz qo‘shimchasi Fors tilidagi boxtan fe’llining hozirgi zamon fe’l negizida bozga o‘zgarishidan hosil bo‘lgan. Ma’nosi o‘ynamoq, o‘ynatmoq.

Sartarosh so‘zi esa hozirgi o‘zbek tilidagi tub so‘z sifatida olsak. Fors tilida esa -sar bosh ma’nosida, tarosh so‘zi taroshidan fe’llining hozirgi zamon fe’l negizida tarosh ga o‘zgarishidan hosil bo‘lgan. Ma’nosi yo‘nmoq, qirmoq.

Ushbu soʻzlar tilimizda oʻzlashib oʻrnini egallagan. Yurtimiz koʻp millat va elatli xalqligini inobatga oladigan boʻlsak, chetdan kirib kelgan soʻzlar haqida ilmiy izlanishlar olib borilmoqda.

FOYDANILGAN ADABIYOTLAR

1. A.Hojiyev. Lingvistik terminlarning izohli lugʻati .T – 1985. 158. 81-bet
2. A. Nurmonov. Oʻzbek tilshunosligi tarixi. Toshkent –“Oʻzbekiston”-2002. 156-b.
3. A. Nurmonov. Tanlangan asarlari. Toshkent – “Akademnashr”-2012.403-b. 1-jild.
4. Рахматуллаев Ш. Узбек тилида тобе богланишнинг турлари. Т.,«Университет»,1993.
5. H.Dadaboyev, Z.T. Xolmonova Turkiy tillarning qiyosiy-tarixiy grammatikasi // oʻquv qoʻllanma. T.: “Tafakkur Boʻstoni”, 2015. 150-b.
6. M. Abdusamatov. Fors tili va grammatikasi. Toshkent. --"Akademnashr " 2000. 317-bet.